

סקירת ספרים

סוגיות אתיות במקצועות
הייעוץ והטיפול הנפשי

שונות תרבותית כאתגר לשירותי אנוש

סוגיות אתיות במקצועות הייעוץ והטיפול הנפשי

**עורכים: גבי שפיר, יהודית אכמון וגבריאל וייל (תשס"ג)
ירושלים: הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, האוניברסיטה
העברית בירושלים (751 עמודים)**

רות קמחי

"אתיקה מקצועית עוסקת בשאלות של מוסר ואורחות של התנהגות מקצועית. יתרה מזאת, היא חשיבה מקצועית-מוסרית המבטאת התמודדות מתמדת עם דילמות מקצועיות, ערכיות ומוסריות שפתרון אינו קל. היא משקפת נאמנות ברמה גבוהה לערכים של עבודה מקצועית" (ע' 647). כך כותבים באחד הפרקים שניים מעורכי הספר (אכמון ושפיר), ומבהירים: "חשיבה אתית מונחלת באמצעות חינוך, הנחיה, הצבעה, הפניית תשומת לב, הארה, הערה והכוונה" (ע' 647). ספר זה הינו ראשון וחלוץ בתחום זה בישראל, ויתרום תרומה נכבדה לפיתוחה ולהנחלתה של החשיבה האתית הנוגעת במקצועות הייעוץ והטיפול הנפשיים בארץ.

הספר מחולק לעשרה שערים, ובכל שער פרקים מספר. העורכים הצליחו לגייס מגוון רחב של מחברים, וזווית הראייה המיוחדת של כל כותב מעניקה לספר מגוון דעות ועושר מחשבתי כאחד, אם כי נראה שעבודת העריכה דאגה לשמור על מבנה אחיד פחות או יותר לפרקים העוסקים בנושאים מקבילים. כל הפרקים מתאפיינים בכך שהם מעלים דילמות, מעמיקים בדיון בהן ומשאירים עדיין את הקורא עם שאלות פתוחות להמשך התלבטות.

השער הראשון, "מהי אתיקה מקצועית", כולל שלושה פרקים העוסקים ביסודות ההיסטוריים, הפילוסופיים והפסיכולוגיים של האתיקה המקצועית. **בפרק הראשון**, פרופ' אסא כשר מציג את תפיסתו על ההבדל שבין אתיקה לבין משפט, בהשתמשו במונחים "רף" ו"סף" – הרף מייצג את האתיקה, והסף את המשפט. התנהגות מתחת לסף ראוי לשפוט במערכת המשפט; בהתנהגות מתחת לרף ראוי לדון מההיבט האתי. לדעתו של כשר, אין מקום לדין משמעתי אם קיימת הפרדה בין משפט לאתיקה, שכן במצב זה כל מה שאינו אתי דורש חינוך. **הפרק השני**, "על קודים, עקרונות ואתיקה במקצועות הבריאות והייעוץ", נותן מכוונות אתית בסיסית לאנשי מקצוע בתחומים הטיפוליים. הפרק מציג מבט היסטורי ועכשווי על קודים אתיים במקצועות העזרה הרפואית והנפשית, מעמיק את הדיון בהצגת מקצת העקרונות העומדים בבסיס הקודים, ומציע מסגרת להבניית עבודתם של

אנשי המקצוע במגעייהם עם מטופלים. במסגרת זו יש ראייה משולשת, של החברה, איש המקצוע והמטופל, שביחד מהווים מכלול דינמי שיש בו תלות הדדית והשפעה הדדית. כל אחת משלוש הצלעות של משולש זה קשורה לעקרונות קליניים ואתיים המתייחסים לכל אחד מהמשתתפים במשולש. הפרק השלישי כותרתו "אתיקה וחוק". על אנשי המקצוע חלים כללי חוק וכללי אתיקה, והפרק דן בחפיפה ובהבחנות שביניהם תוך התייחסות למקור הכללים ולתוכנם, להפרה של כללי אתיקה וכללי חוק, וליחס שבין המערכות. "השער הראשון מציב אפוא בפני הקורא את משולש המושגים הבסיסיים שעליו נבנית החשיבה האתית" (ע' 10).

בשער השני, העוסק ביסודות האתיקה המקצועית, נידונים שלושה מושגי מפתח: מקצועיות, יושר ומשוא פנים. *מקצועיות* מתוארת כבעלת שלושה מרכיבים: ידע, מיומנות והשקעה רצינית. מעניין אפיון המושג "השקעה רצינית": "ההקפדה, החריצות והסקרנות הבלתי נלאית שמגלה איש המקצוע בעבודתו" (ע' 77). לדברי המחבר, ההשקעה המקצועית של המטפל הינה "מאפיין חשוב ביותר שהיעדרו אינו מצביע על רמה מקצועית נמוכה יותר אלא על מקצועיות לא מספקת" (ע' 77). הכרזתו של אדם כי הוא איש מקצוע פירושה שהוא מסוגל לפעול במסגרת מקצוע זה באופן עצמאי לגמרי ועל בסיס של ידע ומיומנות. המשמעות היא שהוא מקבל עליו אחריות רבה מאוד. בפרק מודגשת אחריותו של איש המקצוע בשמירה על גבולות העיסוק שלו. קיימת עמימות בגבולות שבין מקצועות הסיוע. עמימות זו נובעת מדרישה מואצת לעומת התפתחות איטית של המקצוע, אשר פוגעת בגיבושו. עוד בעניין האחריות, איש המקצוע אחראי להכיר את הסובייקטיביות שלו בהתערבויות המקצועיות.

הפרק שדן ביושר כבסיס לכללי האתיקה מנסה להשיב על השאלה מה זה יושר. "היושר הוא תמצית המחויבות החברתיות הבסיסיות של האדם, כלפי שותפיו למסגרות חברתיות כלשהן באשר הן מסגרות חברתיות שהוא שותף להן ולוקח בהן חלק" (ע' 97). נעשית כאן הבחנה בין הטוב לבין היושר, ובהתאם – בין מעלות הנגזרות מן הטוב, כגון נדיבות וגמילות חסדים, לבין מעלות הנגזרות מן היושר. המעלות הנגזרות מן הטוב מתקיימות ביחסים שבין אדם לזולתו, ואילו המעלות הנגזרות מן היושר מתקיימות בין שותפים לאינטראקציה חברתית. לכן נעשית כאן הבחנה בין חובות מוסריות הנובעות מן הטוב, שהינן תלויות הקשר אישי, לבין המחויבות המוסרית הנובעת מן היושר, שהינה תלויות מסגרת חברתית.

כללי האתיקה – המקצועית או הארגונית – המגדירים את המחויבות של אדם כבעל תפקיד מקצועי או כנושא משרה ארגונית או ציבורית הינם בגדר כללי "הקומה השנייה", הבנויים תמיד על גבי כללי היושר, שהינם כללי "הקומה הראשונה", בהיותם הכללים הבסיסיים של כל אינטראקציה אנושית באשר היא כזאת. בעל תפקיד מקצועי הינו בראש ובראשונה אדם, ולכן הוא מחויב קודם כל לכללי היושר, שהינם הכללים החלים על כל אינטראקציה בין אדם לזולתו. לכן, אם מתגלית התנגשות בין כללי היושר (כללי "הקומה הראשונה") לבין כללי האתיקה (כללי "הקומה השנייה"), עולה שמן הראוי להעדיף את כללי היושר, שהרי כללי האתיקה אמורים להסתמך עליהם. במילים אחרות, כללי היושר עדיפים על כללי האתיקה – המקצועית או הארגונית.

"אי-משוא פנים הוא במידה רבה עיקרון העל שניתן לראות בו את תמציתה של האתיקה" (ע' 111). פרק זה מעמיד במרכז הדיון את המתח והקונפליקט שבין אי-משוא פנים לבין היחסים שבין מטפל למטופל, אשר מחייבים יחסים אישיים. הדרישה לאי-משוא פנים מעמידה את המטפל במצב פרדוקסלי, שכן היא תובעת ממנו לגלות אדישות כלפי ייחודיותו של האדם העומד לפניו, בעוד מהות המפגש הטיפולי תובעת ממנו להתייחס לכל יחיד כאל תכלית לעצמה. תביעה זו אינה מצטמצמת לרמה הפילוסופית-מוסרית, אלא הופנתה אל העוסקים במתן טיפול נפשי הן מצד תיאורטיקאים והן מצד האחראים להכשרתם המקצועית. בשנים האחרונות השתנתה התפיסה ביחס למהות המפגש הטיפולי, ובמקביל התפתחה דעה שהתביעה לאי-משוא פנים במקצועות הטיפוליים אינה ניתנת ליישום. המחברים מדגישים ש"טבעי הוא שיחס המטפל למטופל, המשווה לא פעם ליחסי אם-ילד, אף הוא אישי, נושא פנים וגם לולי היה כזה במפגש הטיפולי הראשון, יתפתח להיות כזה במהלך ההיכרות" (ע' 125). לדעת המחברים, "קרבה אישית זו של המטפל למטופל שהיא, גם מוסרית, גם טבעית וגם חיונית לתהליך הטיפולי, מעוגנת במידה מסוימת גם בחוק" (ע' 126). עם זאת, המחברים מדגישים כי אין משמעות הדבר שהמטפל יכול לנהוג במשוא פנים תמיד. כממלא תפקיד ציבורי עליו לשמור על אי-משוא פנים, למרות חשיבותה של ההתייחסות הייחודית לכל טיפול. טרם נפתר אם כן המתח שבין אי-משוא פנים לבין היחס האישי. כאן המקום להזכיר את חשיבותה של יכולת חשיבה אתית, שתעמוד לרשותו של המטפל במצבים שבהם עליו להכריע בין שני העקרונות האלה.

השער השלישי, שכותרתו "הקשר המקצועי: כוח וגבולות", כולל שישה פרקים העוסקים בהיבטים ובמאפיינים של ההתקשרות המקצועית. הפרק הראשון דן בסודיות, שהינה אחת החובות המקצועיות המוכרות והמקובלות ביותר. עם זאת, החקיקה הענפה של השנים האחרונות, המחייבת הפרת סודיות לטובתו ולשלומו של הציבור, מקשה על איש המקצוע ומעמידה אותו בקונפליקט בין החובה לשמור על סודיות מקצועית לבין החובה לשמור על החוק. הפרק משופע במידע רלוונטי לנושא. הפרק השני עוסק ביחסים כפולים. "קיומם של יחסים כפולים בין אנשי מקצוע ללקוחותיהם מהווה פוטנציאל לגרימת נזק ללקוח ופגיעה בעיקרון של עשיית הטוב" (ע' 175). הפרק מתייחס להיבטים הפסיכולוגיים והאתיים של יחסים כפולים, ומציג בעיות אתיות בקבלת מתנות וטובות הנאה בקשרים שלאחר סיום הטיפול, בכתובת ספר בשיתוף עם המטופל וביחסים כפולים בקהילות קטנות. הפרק השלישי דן בקשרים מיניים בין מקבלי שירות לאנשי מקצוע, ומוכן שהמסר הברור העולה מהכתוב הוא שקיום יחסי מין הינו עברה מקצועית, מוסרית וחוקית. הפרק מנסה לאפיין את המטפל הפוגע מינית בלקוחותיו, ומתייחס גם לתפקידן של ועדות האתיקה בנושא, אשר אמורות להעמיק את החינוך ולהגביר את המודעות, לעדכן את הקוד האתי, לשמור על תקנות האתיקה ולהטיל סנקציות. הפרק הרביעי מדבר על החוזה המקצועי. המפגש בין העוזר והנעזר, בכל מקצועות הסיוע, אינו שוויוני מטבעו. אכן, ברוב המקצועות והמודלים הטיפוליים מעוניינים בהעצמת המטופל, כך שיהיה אוטונומי מספיק בבחירת השירות הטיפולי המתאים לו. בניית חוזה מקצועי תוך הסכמה מדעת במסגרת תהליך אבחוני, ייעוצי או טיפולי

מכניסה לשירות בהכרח מרכיבים העוזרים ללקוח להחליט לגבי עצמו ולחזק מוקד שליטה פנימית" (ע' 206). החוזה המקצועי צריך להציג לפני המטופל מידע בארבעה תחומים: איש המקצוע, הפעולה המקצועית, המערך המקצועי והסודיות. הפרק מרחיב את הראייה של המושג "הסכמה מדעת". *הפרק החמישי* מתייחס לרשומה הרפואית: המידע הקליני, שמירתו ומסירתו. "חשוב שכל מטפל ידע מה החוק מחייב אותו ומה הדרישות האתיות הקשורות בניהול הרשומה הרפואית, מהן זכויותיו של המטפל על תיקו, מהם הגבולות החוקיים של זכויות אלה ומהן הבעיות האתיות הצפויות בתחום זה" (ע' 209). אכן, הפרק מצייד את הקורא בחומר רב בנושא זה. *הפרק האחרון* של שער זה מוקדש לדיון בהתייחסותו של איש המקצוע לעצמו, לעמיתיו ולחברה. "אנשים שעוסקים במקצועות בריאות הנפש הם בני אדם ויש להם נטיות ותכונות אנושיות מגוונות. על אנשי המקצוע להכיר בעובדה שבחירתם המקצועית מחייבת אורחות התנהגות ואמות מידה אנושיים ומוסריים בחדר העבודה ומחוצה לו. הללו חיוניים לשם ביצוע העבודה המקצועית וגם לשם שמירת המעמד שיש למקצועות אלה, מעמד שהוא חלק מהיכולת להשפיע ולשנות. פגיעה במעמד זה פירושה צמצום ההשפעה והיכולת המקצועית של היחיד ושל הקבוצה המקצועית כולה" (ע' 244). הפרק מתייחס לנושאים רבים, ביניהם המידע שעל איש המקצוע למסור למקבל השירות במסגרת ההצגה העצמית שלו, התנהגותו מחוץ לחדר העבודה, פגיעה בתפקודו של איש המקצוע כתוצאה ממחלה פיזית או נפשית, האתיקה של יחסים בין עמיתים, האתיקה של הפרסום ושמירה על כבוד המקצוע.

השער הרביעי מוקדש לסוגיות אתיות אשר ייחודיות לייעוץ ולטיפול בקבוצות גיל נבחרות: ילדים, מתבגרים וקשישים. לדברי עורכי הספר, "בשלוש קבוצות גיל אלה משתקפים מצבים שונים של עצמאות ואוטונומיה המעוררים סוגיות אתיות ייחודיות" (ע' 11). הפרק העוסק ב*טיפול בילדים* מעלה את השאלה מיהו המטופל כשאנו מטפלים בילדים – הילד? ההורים? מהשאלה הזאת נגזרות דילמות אתיות רבות. לאחר טיפול בנושאים הקשורים לפעילות הגומלין שבין החוק, האתיקה והטיפול, הפרק מסכם: "כמטפלים בילדים עלינו להיות מחויבים בראש ובראשונה להם, תוך היכרות מעמיקה של החוקים המגנים עליהם ועל זכויותיהם, ותוך התמודדות עם האתיקה שלנו כאנשי מקצוע המחויבים גם למקצועיות שלנו וגם לשמירה על החוק" (ע' 275). *הטיפול במתבגרים* מתאפיין במפגש רב-העוצמה שבין המטפל למטופל עקב החוויות העזות האופייניות לגיל הזה ועוצמת הרגשות המתלווים אליהן. מחברי הפרק מעלים דילמות אתיות הקשורות לגיל, ומוסיפים המלצה: "ההתלבטויות האתיות הן חלק בלתי נפרד מהדילמות המקצועיות שבפניהן עומד המטפל והתדיינות מתמדת, כולל חשיבה רב מקצועית וצוותית הנה הכרחית כדי שלמתבגר ולמשפחתו תהיה מסגרת טיפולית מקצועית נאותה" (ע' 285). הפרק העוסק ב*טיפול בקשישים* מעלה את הדילמות האתיות המתעוררות מעצם המפגש של המטפל עם הזקנה והמוות: "כמו בתחומים רבים אחרים גם בתחום הטיפול בקשישים הערנות, הרגישות והמודעות לדילמות אלה חיוניות ביותר לשם ביצוע עבודה מקצועית מעמיקה מחד גיסא ואנושית מאידך גיסא" (ע' 292).

שלושה שערים (החמישי, השישי והשביעי) של הספר מוקדשים לסוגיות אתיות אשר ייחודיות לגישות טיפוליות מגוונות ולמקצועות הטיפוליים הבסיסיים.

הפרקים שבשערים אלה נכתבו, על פי דברי העורכים, "על ידי אנשי מקצוע מיומנים ומומחים מוכרים בתחומם המייצגים את מיטב הידע והמסורת המקצועיים" (ע' 11).

השער החמישי מוקדש לסוגיות אתיות אשר ייחודיות לגישות טיפוליות שונות שהמבחר שלהן מקיף ורחב, כך שמעבר לעיסוק בנושא האתיקה, נפרשת לפני הקורא תמונה מעניינת המורכבת ממגוון רב של גישות טיפוליות. כל מחברי הפרקים מציינים שהעיסוק בגישה המתוארת מבוסס על השתייכות מקצועית קודמת ולכן חלים עליו העקרונות האתיים של אותו מקצוע. בגישות המוצגות מודגשים העקרונות המשותפים לכל המקצועות בכל הנוגע לאחריות כלפי המטופל, אך עם זאת מתוארים גם הקשיים והדילמות האתיים הנובעים ישירות מהגישה הייחודית, כמפורט להלן.

בפסיכואנליזה ובפסיכותרפיה דינמית, כגון טיפול בהיפנוזה, נוצרת אסימטריה בין המטפל למטופל עקב התנאים המיוחדים של הקשר הנוצר ביניהם, ובאחריות המטפל שיחסים אלה לא יגרמו לאובדן הכבוד כלפי המטופל או לניצול חולשתו. הטיפול האנליטי מתרחש בשני מישורים מקבילים: מישור אחד הוא המישור הגלוי, שבו שולטת המציאות היומיומית, ובמציאות הזאת יש אדם עם מצוקה ואדם אחר עם עמדה ומיומנות מקצועיות שאמור לסייע לראשון במצוקתו; המישור האחר מתקיים בהקשר של המציאות המיוחדת שנוצרת בטיפול הפסיכואנליטי, שבה שולטים חוקים אחרים, והדברים אינם מתנהלים תמיד בהיגיון של המציאות הראשונה. הפערים בין המטפל למטופל מתרחבים כאשר הראשון מתחזק ואילו השני נחלש יותר. כך גם קורה בטיפול בהיפנוזה, שבו מתרחש "מעבר ממצב של ערנות למצב מודעות, עלייה של תכנים מהלא מודע, יצירת הרפורט, העצמה של תהליכי העברה, שינויים ספונטניים בזיכרון ובתחושות גופניות ועוד" (ע' 329). "מאפייני ההיפנוזה דורשים מהמטפל המהפנט להשתמש בכלי ההיפנוטי בזהירות רבה תוך כדי הקפדה על כללי האתיקה. אי-הקפדה על השימוש בהיפנוזה על פי כללי האתיקה עלולה ליצור קשיים וסיבוכים בטיפול ואף לגרום נזק למטופל, לא רק בהמשך הטיפול אלא גם מיד, תוך כדי התהליך ההיפנוטי עצמו" (ע' 329).

בניגוד לפרטיות שבה מתרחש הטיפול בשתי הגישות הקודמות, *בייעוץ ובהתערבות ארגוניים* הסוגיות האתיות עולות דווקא מהשקיפות הרבה של מעשה הייעוץ הארגוני, תחום שבו היועץ חשוף ליחידים ולקבוצות עם יחסי גומלין ביניהם, ושבו מקבלי השירות משתתפים אף הם בשמירת התקנים המקצועיים.

הטיפול הזוגי והמשפחתי עוסק ביותר מאדם אחד. במסגרת הטיפול מתקיימות גם פגישות עם יחידים, וכן טיפול שהחל כאישי יכול ליהפך לזוגי או למשפחתי, ולהפך. מעברים אלה במבנה הטיפול מאלצים את המטפל לעסוק בסוגיות אתיות העולות סביב הסודיות והאחריות כחלק בלתי-נפרד מהטיפול. היבט ייחודי אחר של הטיפול המשפחתי הוא בתחום ההכשרה של מטפלים חדשים. תהליך ההסמכה מחייב התנסות בהדרכה חיה, שהינה חלק משיטות ההתערבות בטיפול משפחתי. שימוש בגישה זו מחייב חשיבה אתית על נושאים כגון סודיות הטיפול, מעורבות המדריך בטיפול של המודרך וצמצום עצמאותו, וכן טשטוש הגבולות בין הדרכה לטיפול.

בטיפול קבוצתי, בדומה לטיפול המשפחתי, עולות דילמות אתיות הקשורות לשני מאפיינים של סוג זה של התערבות: (א) הטיפול עוסק ביותר מאדם אחד, ולפעמים נוצר קונפליקט בין טובת הפרט לבין טובת הכלל; (ב) תהליך הטיפול בקבוצה מתנהל בחברתם ובאמצעותם של חברי הקבוצה עצמה, שבדרך כלל אינם מטפלים במקצועם, אינם אמורים לנהוג כמטפלים וממילא אינם מוסמכים לטפל.

סוגיות אתיות נבחרות בטיפול מיני נוגעות בנושאים כגון מי רשאי לטפל בבעיה מינית, הבעייתיות של מין מחוץ לנישואים, ארוטיזציה של הטיפול, טיפול מיני וההלכה, שימוש במחליפה מינית (sexual surrogate), טיפול בהומוסקסואליות ובהומוסקסואלים, והופעת המטפל המיני בציבור ובאמצעי התקשורת.

בשער זה מוקדש פרק גם לסוגיות האתיות העולות בשילוב שבין פסיכותרפיה לטיפול אלטרנטיבי במגע. "בתרפיות האלטרנטיביות במגע התיאוריה, הפרקטיקה והקוד האתי נגזרים ברובם המכריע מגישות רווחות ברפואה, בפילוסופיה ובדתות המזרח הרחוק... מערכת היחסים מטפל-מטופל המשתמעת מפילוסופיית הטיפול הזו שונה מהמקובל בתחום הפסיכותרפיה" (ע' 386). "מחויבות המטפל מושתתת על תפיסת עולם 'מזרחית' הרואה בלימוד התרפיה חלק מאורח חיים המוקדש לקידום המודעות... המחויבות של המטפל למטופל נובעת מדרכו הרוחנית ורק כנגזרת שלה – מדאגה לרווחתו האישית של המטופל. במערב ובכלל זה בישראל, בהיעדר מבנים חברתיים, תרבותיים ומסורתיים המשמרים אמונות ודיסציפלינות תרפיות אלו, נפער חלל מובנה ביכולת ליצור תקנים וקריטריונים למחויבות, לאחריות ולקודים אתיים מקובלים של המטפל האלטרנטיבי למטופליו" (ע' 387). למרות השוני בין המטפלים ה"קלסיים" לבין המטפלים האלטרנטיביים, קיימות "נקודות הסכמה בעניין הקוד האתי הבסיסי לשילוב מגע בטיפול נפשי: יש להקפיד על שימור יחסי מטפל-מטופל ובהם המטפל אחראי לרווחתו של המטופל ולהקלת סבלו, לא ייתכנו יחסי מין וסיפוקים אחרים של המטפל במסגרת הטיפול. תפקידם של אנשי מקצוע מתחומי בריאות הנפש להדגיש נקודות אלו במסגרת הדיון המתמשך עם גישות אלטרנטיביות וגישות פסיכותרפוטיות עדכניות העושות שימוש במגע" (ע' 394).

בפרק על סוגיות אתיות הקשורות לייעוץ וטיפול באמצעי התקשורת מודגשים היתרונות והחסרונות הטמונים בשימוש במדיה למטרות פסיכולוגיות. למרות החשיבות שיש לאפיק זה, קיימים בו סיכונים רבים, ולכן, כדי לצמצם את הנזק האפשרי ולהגביר את התועלת, גישה זו דורשת "בחינה עצמית מתמדת, התייעצות עם עמיתים, קבלת משוב והתמקצעות בשימוש במדיה בצד ידיעת הכללים" (ע' 407). כמו כן, "פעולה שוטפת ואף מעקב מסוים של ועדת האתיקה של מועצת הפסיכולוגים והסתדרות הפסיכולוגים יכולים לאתר חריגות מהכללים. גוף כזה גם יכול לאסוף דוגמאות, לנתחן ומדי פעם לפרסמן לצורך לימוד והפקת לקחים" (ע' 407).

הפרק הן בסוגיות אתיות בניידות פסיכולוגיה קלינית מציג את הבעייתיות הנובעת מכך שאין בארץ הגדרה חוקית ברורה לעיסוק זה, ולכן הגדרת מקצועיותו וגבולותיו אינה ברורה דייה. מחבר הפרק מעריך ש"מצב אנומלי זה הוא זמני ויחייב בעתיד חקיקה ורישוי מתאימים במסגרת חוק הפסיכולוגיה, שאם לא כן תימשך ותתעצם

הפגיעה המקצועית והאתית בנזקקים לסיוע נויורופסיכולוגי-קליני ובאיכותו של המקצוע. עד אז טוב יעשו העוסקים בזה להקפיד על עמדה אתית" (ע' 422).

פרק נוסף מוקדש לטיפול באמצעות הבעה ויצירה – מתודה המשתמשת באומנות לקידום התהליך הטיפולי. למטפל באומנות יש הכשרה בתחומי הפסיכולוגיה והפסיכותרפיה, ונוסף על כך יש לו רקע של למידה וניסיון רב בתחום האומנות. משום כך האומנות עלולה ליהפך למקור לקונפליקט בעבודתו של המטפל באומנות. האתיקה של המקצוע מחייבת אותו להתייחס ליצירות האומנות הנעשות בתהליך הטיפולי כ"מגלמות בתוכן את התכנים ואת הנושאים המעובדים בטיפול, ולכן לא ניתן לראות בהן 'אמנות לשם אמנות' אלא יש לראות בהן חומר חסוי או סודי ככל חומר אחר שמועלה בחדר הטיפול" (ע' 429).

הפרק הדין בסוגיות אתיות בעבודה טיפולית-ייעוצית במערכת החינוך מדבר בעיקר על הבעייתיות של יחסים כפולים שעולה בעבודה של איש בריאות נפש במסגרת מערכת החינוך. השאלות המרכזיות כאן נוגעות בזיהוי ברור של הלקוח העיקרי של איש המקצוע, בחוזה המקצועי איתו, בגורמים מטפלים נוספים במערכת (צוות בין-מקצועי) ובנושא הסודיות.

השער השישי של הספר מוקדש לסוגיות אתיות באבחון ובהערכה, ובו פרק אחד על האתיקה בשימוש במבחנים פסיכולוגיים ופרק נוסף על סוגיות אתיות בעבודה פורנסית (עבודה הקשורה למערכת בתי המשפט). *מבחנים פסיכולוגיים* "הם אחת התרומות המעשיות החשובות ביותר של מדעי ההתנהגות לחברה האנושית במאה העשרים" (ע' 469). כמעט כל אדם בחברה המערבית עבר כמה מבחנים שקבעו גורלות בחייו, ולכן "השימוש במבחנים מטיל אחריות עצומה על כתפיהם של הפסיכולוגים העושים במלאכה, שכן טעויות אתיות, מקצועיות או משפטיות בתחום עשויות לגרום נזקים כבדים, לפרטים או לציבורים" (ע' 469). פרק זה דן בשאלות עקרוניות, כגון מה בין סוגיה אתית לסוגיה של חוסר מקצועיות, וגורס כי אם בתחומים אחרים אפשר להניח לשאלה זו להישאר בלא תשובה, "בתחום השימוש במבחנים יש מקום להגדרה רחבה של האתיקה המקצועית אשר תקבע שכל גילוי של חוסר מקצועיות הוא עברה אתית" (ע' 470). הפרק מציג כללים אתיים שהתגבשו במהלך השנים האחרונות בנוגע לשימוש במבחנים פסיכולוגיים וכן כללים בנושאים הבאים: דרישות סף מקצועיות אישיות מפסיכולוג המשתמש במבחנים פסיכולוגיים, מחויבותו של הפסיכולוג כלפי הנבחן, מחויבותו של הפסיכולוג כלפי המזמין, מחויבותו של הפסיכולוג כלפי מפתח הכלי והמוציא לאור שלו, מחויבותו של פסיכולוג אשר מפתח מבחן, והוגנות במבחנים.

סוגיות אתיות בעבודה פורנסית עולות במצבים שבהם אנשי מקצוע מתחום בריאות הנפש נדרשים למלא צרכים של המערכת המשפטית. "איש המקצוע הפורנסי עובר מעבודה בזירת הטיפול לעבודה בזירה המשפטית. עליו להתאים את עצמו למסגרת שונה זו בלי לאבד את קני המידה המקצועיים שעליהם הוא אמון. הדבר דורש שליטה טובה בכללי האתיקה ומודעות לדילמות ולסתירות האפשריות בין שני התחומים. כמו כן, עליו להכיר היטב את כללי המשחק בזירה המשפטית, החוקים ושפת בית המשפט למען יוכל להיות יעיל בעבודתו, אך גם אתי" (ע' 498).

השער השביעי מוקדש לסוגיות אתיות אשר ייחודיות לכל אחד ממקצועות הייעוץ והטיפול הנפשיים: פסיכולוגיה, פסיכיאטריה, עבודה סוציאלית, ריפוי בעיסוק וסיעוד פסיכיאטרי. הפרקים בשער זה מתארים את ההיסטוריה של היווצרות הקוד האתי של המקצוע ואת ההיבטים האתיים הספציפיים, וחלקם מתארים את פעילותה של ועדת האתיקה ואת מאפייני הקוד האתי של המקצוע.

השער השמיני מוקדש לסוגיות אתיות בהדרכה, ובו שני פרקים המבחינים בין סוגיות אתיות של העיסוק בהדרכה לבין הדילמות האתיות הקשורות להדרכה כההליך מעצב. הפרק העוסק *בדילמות אתיות של הדרכה כההליך מעצב* מציג דיון עקרוני-פילוסופי בהיבט האתי של העמדה ההדרכתית. הדיון מתמקד בשתי גישות הדרכתיות: "חיקוי הדגם" לעומת "הפנמה תוך אוטונומיה". הפרק הן *בסוגיות אתיות בהדרכה* עוסק בנושאים כגון: המיומנויות המקצועיות הנדרשות מהמדריך והאחריות הכפולה שלו כלפי המודרך וכלפי הלקוח; אחריותו של המדריך כלפי המודרך והסכנה שביחסים כפולים ביניהם; וכן הכוח הרב שבעמדת המדריך וסכנת הניצול לרעה של עמדה זו.

השער התשיעי עוסק בסוגיות אתיות במחקר ובהוראה, ובו ארבעה פרקים. *הפרק הראשון*, הן *באתיקה מחקרית*, סוקר את ההתפתחות ההיסטורית שהובילה לגישה הננקטת כלפי האתיקה המחקרית כיום, ואת העקרונות המרכזיים שרצוי שינחו מחקר אתי. פרק זה מציג כלים מעשיים לתכנון ולעריכה של מחקרים תוך שמירה על כללי האתיקה. בסוף הפרק מופיע נספח שהוכן באוניברסיטת חיפה, אשר עשוי לעזור לחוקרים לשמור על גבולות האתיקה במהלך תכנון מחקר ובעת ביצועו. *הפרק השני* בשער זה דן באתיקה מבוססת מחקר, ומטרתו להציג את תרומתם של מחקרים אמפיריים לסוגיות אתיות, ולסקור שיטות מחקר המשמשות את החוקרים תוך זיהוי השאלות המרכזיות המעסיקות אותם. *הפרק השלישי* עוסק בסוגיות אתיות הקשורות לפרסום מדעי של תיאורי מקרה. פרסום מסוג זה פירושו הפצת החומר הקליני שנחשף בתנאים של פרטיות במסגרת התהליך הקליני. הפרק עוסק בבעייתיות האתית שבהצגה של תיאורי מקרים תוך סקירת דרכים להתמודד עימה, מתייחס לתקפותה של הצגת מקרה כשיטת מחקר, ולבסוף דן בבעייתיות של הצגת מקרה במאמר שנכתב על ידי מחברים רבים. *הפרק האחרון* של שער זה עוסק בדרכי הדרכה ולימוד של אתיקה מקצועית. הוא מעלה את הצורך בהנחלת חשיבה אתית בקרב אנשי מקצוע, ומציג דרכים לעשות זאת. הדרכים הנידונות הן לימוד פורמלי, לימוד דרך התנסות והדמיה, וכן הדרכה לפיתוח רגישות אתית. הפרק מציג תהליך של קבלת החלטות אתיות, ומעלה את סוגיית תפקידה של ועדת האתיקה כגוף האחראי לפיתוח רגישות לאתיקה מקצועית בקרב הציבור המקצועי.

השער העשירי והאחרון מקבץ בתוכו תקנונים, כללים וקודים אתיים של איגודים, חברות ואגודות במקצועות הייעוץ והטיפול הנפשיים. בסוף הפרק מופיעה רשימה של כתובות ודרכי פנייה לוועדות אתיקה של החברות, האגודות והאיגודים המקצועיים.

ספר זה עשוי לשרת כמה מטרות: הוא מכיל מידע רב ויכול לשמש חומר לימודי בכל הנוגע לאתיקה; הוא ספר עיון המאפשר להעמיק בסוגיות ספציפיות; ואפשר

למצוא בו גם את החומרים הנחוצים כדי לגבש תשובות לדילמות אתיות העולות במהלך העבודה הטיפולית. עורכי הספר רואים לא רק את אנשי המקצוע כקהל יעד של ספר זה, אלא גם את מקבלי השירות. לדעתם, "הכרות עם מערכת שיקולים אלה תשפר לאין ערוך את האינטראקציה בין מקבלי השירות לנותניו" (ע' 11).

עורכי הספר מעירים בדברי הפתיחה על קווי הדמיון ביניהם בתחומים רבים – שלושתם פסיכולוגים קליניים, חברי ועדת האתיקה של הסתדרות הפסיכולוגים ומורים לאתיקה מקצועית באוניברסיטה. והנה, למרות זאת, הם בעלי עמדות שונות ותפיסות מהותיות שונות. הבדלים אלה משפיעים בהכרח על התפיסות האתיות של כל אחד מהם, וכך הם כותבים: "גילוי זה של שונות בקרב דומים חיזק בנו את ההכרה שהספר חייב לשקף את הפלורליזם ואת הרבגוניות של אופני החשיבה והעשייה האתית בצד ההכרה בערכים ובכללים האתיים המשותפים לכולנו" (ע' 9). אכן, הם הצליחו ליישם שאיפה זו בספר זה. הדבר בא לידי ביטוי בייצוג הנרחב שיש בספר לכל המקצועות העוסקים בייעוץ וטיפול נפשיים, ובמגוון העצום של זוויות הראייה שהצליחו העורכים ללקט בספר אחד.

הספר מצליח להעביר את הקורא מחשיבה פילוסופית על אתיקה אל הסוגיות המעשיות הספציפיות שעולות בעבודה הקלינית, דרך בדיקה מעמיקה של מושגי היסוד המונחים בתשתית החשיבה האתית. אם כן, כוחו של הספר בחיבור שבין הפילוסופיה, התיאוריה והפרקטיקה של האתיקה המקצועית.

ספר זה ראוי לשבחים רבים: הוא מאורגן היטב, ונוח הן לקריאה שוטפת והן להתייעצות בסוגיות ספציפיות; הוא מכיל מידע רב ומעמיק; ורוב הפרקים בספר פותחים בדיון, מעלים שאלות ומשאירים בידי הקורא את המשימה להגיע לתשובות – ללא ספק הדרך הנכונה והמתאימה לפיתוח חשיבה אתית.

אסיים במשפט אחד: זה ספר חובה בכל ספרייה מקצועית של איש מקצוע בתחום הסיוע הנפשי.